

היבטים לשוניים בפרשת נח עד

דקדוקי קריאה בפרשה ובהפטרות שבת ראש-חדש ובראשון של לך-לך

ט הַתְּהִלָּה-נָּח: געיה בה"א הראשונה
ו יג וְהִנֵּנִי: נו"ן ראשונה בשווא נח על אף הקושי, כן הדבר גם בפס' יז
ו טז אָמַר: האל"ף בפתח והמ"ם אחריה בדגש חזק¹. מְלַמֵּעָלָה: למ"ד ראשונה אינה דגושה והיא בשווא נח, וכן בכל המקרא. תַּחֲתִיָּם: הת"ו השנייה בחירק חסר ואחריה יו"ד, מנוקדת אף היא בחירק² ובדגש חזק. דומה הדבר בתיבה הבאה שָׁנִים
ו יז רוּחַ חַיִּים: יש להקפיד על הפרדת התיבות, כן הדבר גם בהמשך
ו כ שָׁנִים מְכַל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחְיֹת: ישנם קוראים המבלבלים מקרא זה לבין קודמו שָׁנִים מְכַל תָּבִיא אֶל-הַתֵּבָה לְהַחְיֹת אֹתָךְ ומוסיפים אחריו את התיבה 'איתך' הבאה בקטע הראשון בלבד
ו כא לְאַכְלָה: האל"ף בקמץ קטן
ז ב תִּקַּח-לֶךְ: געיה בת"ו
ז ד אֶת-כָּל-הַיְּקוּם: היו"ד בשווא נח
ז ז יָבֵא נָח: טעם נסוג אחור ליו"ד, אין להשגיח בספרים (קורן ביניהם) המטעימים מלרע
ז יא כָּל-מַעֲיָנָת: שני שוואים רצופים, העי"ן בשווא נח והיו"ד אחריה בשווא נע, כן הדבר גם בהמשך ח ב
ז יד כָּל צִפּוֹר כָּל-כָּנָף: טעם טפחא בתיבת כָּל
ז יז וַתָּרֶם: הר"ש בקמץ קטן
ז יט גָּבְרוּ: הטעמה משנית של מרכא בגימ"ל
ז כב בַּחֲרָבָה: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע
ז כג וַיִּמָּח: הטעם ביו"ד והמ"ם אינה דגושה³. וַיִּמָּחוּ: במלרע והמ"ם דגושה. וַיִּשְׁאָר: במלעיל
ח א וַיִּשְׁכְּבוּ: ש"ן ימנית בחולם והכ"ף אחריה דגושה
ח ד וַתֵּנַח: הטעם בת"ו
ח ז וַיִּשְׁלַח אֶת-הָעֶרֶב: מלשון 'לשלח' וכן ח וַיִּשְׁלַח אֶת-הַיּוֹנָה אך בהמשך ט וַיִּשְׁלַח יָדוֹ, מלשון 'לשלוח'
ח י שִׁלַּח: השי"ן בפתח והלמ"ד דגושה, אין כאן לשון עבר
ח יב וַיִּיחַל: יו"ד ראשונה דגושה בחירק חסר, יו"ד שנייה דגושה אף היא ובקמץ
ח יג חָרְבוּ: החי"ת בקמץ רחב והר"ש אחריה בשווא נע, כן הדבר גם בפסוק יד
ח יז בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל-הָרֶמֶשׂ: שני תביר רצופים
ח יח וַיֵּצֵא-נָח: תיבה אחת, ביו"ד מאיילא⁴ כטעם משנה
ח כא לֹא-אָסַף: מילים מוקפות, הלמ"ד בגעיה לא בטעם מונח
ח יט כָּל רוֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ: טעם טפחא בתיבת כָּל

¹ כן הדבר בכל המקרא, בשונה מאֲמָה במשמעות של שפחה עיין רש"י שמות ב ה.

² החירק ביו"ד הוא חירק מלא תנועה גדולה. כתיב מלא וחסר מקראי אינו קובע את המבנה הדקדוקי

³ הקורא מלרע ומ"ם דגושה – עובר לבנין נפעל

⁴ וַיֵּצֵא-נָח הטעם במילה וַיֵּצֵא אינו טפחא (טרחא) אלא מאיילא והוא טעם מחבר בניגוד לטפחא

ט ט הנני: נו"ן ראשונה, על אף הקושי, בשווא נח

ט יג בענן: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מידע וכן הדבר גם בהמשך הפרק

ט יד בענני: נו"ן ראשונה בשווא נע

ט כד ויקץ: במלעיל. אשר-עשה לו: טעם נסוג אחור לעי"ן

ט כו אלהי שם: טעם נסוג אחור ללמ"ד

ט כט ויהיו: כך הוא הנוסח בכל ספרי תימן, בספרים האשכנזים והספרדים ויהי. נראה כי נוסח תימן הוא הנכון אך יש לקרוא לפי מה שכתוב בספר התורה ממנו קוראים⁵

י ג ותגרמה: במלרע

י ז כוש: בזקף לא ברביע. ודדן: על אף הקושי, הדל"ת הראשונה בשווא נח

י י וכלנה: נו"ן בצירי

י יא נינה: הנ"ן השניה בשווא נע וכן הדבר בהמשך

י יב ואת-רסן: זקף קטן, כך היא ההטעמה לפי ברויאר ותוכנת הכתר וכן צריכים לקרוא

י יז הערקי: ה"א בפתח, לא בקמץ

י יט וצבים: יש לקרוא את היר"ד בחירק: ..ים ולא ...אים

י כא אחי יפת הגדול: הטפחא (טרחא) במילה אחי

י כה יקטן: היר"ד בקמץ קטן

י לב ומאלה: בגרש, כן הדבר לפי ברויאר, תורה קדומה ואחרים וזהו הנוסח הנכון

יא ב ויהי בנסעם מקדם: טעם טפחא בתיבת ויהי. וישבו שם: טעם נסוג אחור ליר"ד וכן בפסוק לא

יא ג לאבן: האל"ף בקמץ

יא ד ונעשה-לנו: העמדה קלה בנו"ן בגלל הגעיה שם

יא ז ונבלה: הנ"ן איננה בקמץ חטוף (הנקרא כחולם) אלא בקמץ רחב רגיל והבי"ת בשווא נע

הערה: יש לשים לב להבדלי ההטעמה בפסוקים הבאים.

ככלל, הראשון ברשימה וארפכשד חי מוטעם בזקף והבא בתור ברביע וכך ההטעמה מדלגת בין טעמים אלו עד סוף הרשימה. יש לשים לב גם להבדלי ההטעמה בשתי התיבות הראשונות של הפסוק השני אצל כל אחד ואחד: ויחי ארפכשד לעומת ויחי-שלח, הראשון במונח רביע ובשני התיבות מוקפות. ובכן: הראשון במונח רביע, בשני, בשלישי וברביעי, התיבות מוקפות ומהחמישי ואילך שוב במונח רביע.

יא כח מולדתו: הדל"ת בשווא נח, אין לקרואה בסגול

הפסוק שבת ראש חודש, השמים כסאי ישעיה סו:

ג ערף קלב: טעם נסוג אחור לעי"ן. מברך: טעם נסוג אחור לבי"ת

ח הוחל: ה"א השאלה מנוקדת בחטף וטעם נסוג אחור ליר"ד. אם-יולד-גוי: יר"ד בחירק קטן, וא"ו בדגש חזק, קמוצה ומוטעמת מדין נסוג אחור⁶

יא מזיז: להיזהר לא לקרוא מזיז

⁵ יש לדון אם הקורא קרא ויהיו בספר תורה אשכנזי. לדעת קסת הסופר מחזירים אותו, אבל נראה שלא היה פוסק כך לו ידע שכן הוא בכתר ארם צובא, ושיש עדות בישראל נוהגות כן לכתוב ויהיו.

⁶ הלמ"ד שמרה על הצירי, אבל יש בה געיא, וכן שני הנסוגים בפס' ג.

יב הַנְּגִי: נר'ן ראשונה, על אף הקושי, בשווא נח. הַשְׁעָשָׁעו: שתי השיני'ן בקמץ רחב

יד וְזָעַם: במלרע

טז וְרָבּוּ: הטעם בבי"ת מלרע.

יז וְהַמְטָה־רִים: המ"ם בחירק ולא בשווא⁷

יח בָּאָה: במלרע

יט מְשִׁיבֵי קָשָׁת: טעם נסוג אחור למ"ם ושי"ן בשווא נע

כא לְלוֹיִם: הלמ"ד רפויה ללא דגש ובשווא נח

מתוך חלק הדקדוק בתורה קדומה: "ארבעה ספרים אין מסיימים בהם אלא מלמעלה (כלומר כופלים את הפסוק הלפני אחרון) וסימניך יתק"ק – ישעיהו, תרי עשר, קהלת וקינוח (איכה)"

הערה כללית בקשר לתפילת מוסף של שבת ראש חודש: יש לקרוא "חֲרָבָה עֵירוֹנוֹ" כאשר החי"ת בקמץ גדול [והרי"ש בשווא נע] ולא בקמץ קטן [ושווא נח] שאז יש בכך כדי לשוות למילה זו משמעות שונה ובלתי רצויה.

נביא כאן מאמר של ידידנו משה אוסי נר'ץ על פרשת נח

אמצעים ספרותיים בפרשת נח/ משה אוסי

מהי אליטרציה? מהי מלה מנחה? מהו מבנה כיאסטי? ואיך כל אלה משתלבים בפרשת נח?

אליטרציה

כפתיחה לפרשת נח נסביר אמצעי ספרותי הנקרא 'אליטרציה'; אמצעי זה הוא לשוני אמנותי המאופיין ב**חזרה** על צליל/צלילים במספר מילים קרובות. האליטרציה מחזקת את הקשר בתוך סדרת המילים ויוצרת הדגש רעיוני של הקטע או השוואה בין קטעים דומים. בנוסף היא גורמת הנאה אמנותית לשונית למאזינים ומשמשת אמצעי להקל על זכירת הטקסט או הרעיון.

מלה מנחה

לצד האליטרציה אנו משתמשים במונח "מילה מְנַחָה" החוזרת בתוך טקסט כדי להגיע לעומקו של הרעיון. הנה לדוגמא: השרש שח"ת מופיע בתחילה הפרשה 5 פעמים רצופות (ועוד פעמיים בסיכום הפרשה); וכדי לעורר את הסקרנות בא השרש במשמעויות שונות: בפרק ו' פסוקים י"א-י"ב: "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ... וַהֲנִיָּה נִשְׁחָתָה" – בנין נפעל מביע את ההשחתה והקלקול שבארץ מרוב רשע וחמס; האדמה היא אישיות שמסייעת לעוול, ולכן גם היא נענשת (בדומה לקללת אדם: "ארורה האדמה בעבורך"). בהמשך "כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר"... – בנין הפעיל מציין את ההשחתה שהשחיתו בני האדם – האדם משחית לצד האדמה הנשחתת. וכנגד מידה זו של השחתה, שהשחית האדם בחטאיו, מענישו הקב"ה באותה מידה של השחתה המתבטאת בשרש שח"ת בבנין הפעיל: "וַהֲנִיָּה מִשְׁחִיתָם אֶת-הָאָרֶץ" – משמיד אותם ביחד עם הארץ, כי שניהם קלקלו. ומסכם הכתוב בבנין פיעל: "וַהֲנִיָּה מִבִּיא אֶת-הַמַּבּוּל מִיָּם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל-בָּשָׂר" (פס' י"ז). אם כן ראינו, מידה כנגד מידה באותו שרש שח"ת – מחד גיסא מביע השרש את חטאיו המשחיתים של האדם בסיוע האדמה, ומאידך גיסא את עונשם ע"י השחתה ואבדון.

מבנה כיאסטי

הביטוי שאול מן היוונית: "כיאזמוס" שפירושו שִׁיכּוּל, סידור בצורת האות X-אָכָס. זהו מבנה ספרותי המעמיד את המילים או המשפטים בהצלבה: המילים האחרונות במשפט הראשון מוצבות בראש המשפט השני, והמילים הראשונות במשפט הראשון עומדות בסוף המשפט השני. כלומר, הסדר הוא: משפטים א', ב', ג', ואחר כך משפטים ג', ב', א'. מבנה זה מצליב את הפרטים זה מול זה ויוצר נייגוד, השלמה או יחס של מידה כנגד מידה, ובכך מדגיש את הרעיון ואת המסר שבקטע. לעיתים בנוי סיפור, או קטע מסיפור, במבנה כיאסטי של משפטים. הפסוק שלנו מדגים בעליל את התקבולת הכיאסטית: "וַיִּשְׁפֹּךְ דָּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ: כִּי בַעֲלֵם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת-הָאָדָם".

שופך דם האדם באדם דמו ישפך

⁷ בנין התפעל

המבנה הכיאסטי מדגיש את האיסור שברצח. השופך דם אדם ייענש מידה כנגד מידה; דמו יישפך, כלומר הוא יומת, על ידי בית המשפט של החברה.
תרגול עצמי – אליטרציה, מלה מנחה ומבנה כיאסטי

פרשת נח מתחילה עוד בסוף פרשת בראשית; נעיין בפרק ו' פסוקים ה'-ח':
ה' - וַיֵּרָא ה' כִּי רְבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לְבָבוֹ רָע כָּל הַיּוֹם:
ו' - וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְּעַצֵּב אֶל לְבוֹ:
ז' - וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחְמָתִי כִּי עָשִׂיתִם:
ח' - וְנָח מְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'.

לפני שתמשיכו לקרוא, נסו לסמן את השרשים החוזרים והמילים המנחות;
המילים הן: אדם ואדמה, מחה, נחמה, נח ובהיפוך אותיות 'חן'; ואם נוסיף להן את הלשונות 'עשייה ועצבון', נוכל לקשור את האליטרציות שבדברי למך המסביר את בחירת השם 'נח':
"וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יִדְּינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶרְרָה ה'" (ה'
כ"ט). ועוד, בדבריו ישנו הד במילים דומות על הקללה לאדם ולאדמה: "וְלָאָדָם אָמַר כִּי שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֶרְרָה הָאֲדָמָה בְּעֲבוּרְךָ בְּעֲצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (ג' י"ז). – והנה לפנינו מבנה כיאסטי:

"וּמִעֲצָבוֹן יִדְּנוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶרְרָה ה' "

"אֶרְרָה הָאֲדָמָה בְּעֲבוּרְךָ בְּעֲצָבוֹן..."

חז"ל רואים בנח את מי שהביא לעולם את הקידמה הטכנולוגית, ובכך גרם מנוחה והקלה לבני האדם. ואכן, פרשת המבול מסתיימת בפיוס – ה' מבטל את קללת אדמה:

"וַיִּרְחַח ה' אֶת רִיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ לֹא אֶסָּף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בְּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֶסָּף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי בָּאָשֶׁר עָשִׂיתִי" (ח' כ"א).

נמצא, שדברי למך על בנו נח, הם נבואה שהגשימה את עצמה – שהבטחה זו של ה', בעקבות קרבנותיו של נח לאחר יציאתו מן התיבה, מהווה התגשמות של דברי למך בקריאת שמו של נח, בעוד השרש **נ"ח** ממשיך להדהד – התיבה **נחה** באררט, וריח ה**ניחוח** של הקרבן מאשרר סופית את ה**נחמה** וה**מנוחה** לאדם היגע.

לימוד פורה ומהנה! ע"כ משה אוסי.

זו וַיִּנָּח בֶּן־יֵשֶׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה כֹּאן השימוש במילה 'בן' הוא להורות כמה הוא חי עד עתה⁸.
לפניכם מאמר של ידידנו יעקב עציון

בר ואבא

מקור בתרגום / יעקב עציון

"הציבור מוזמן לחגיגת **בן המצווה** של ראובן". הצירוף העברי "בן מצווה" לא נשמע במחזורינו, ובכיפה שולט אחיו הארמי "בר מצווה" – אף שפירושו הוא פשוט בן מצווה.

המילה בן היא אחת המילים הבסיסיות בשפה, וכנזו – בדומה לאב, אם או אח – הועמסו עליה משמעויות נלוות לרוב. נעקוב קצרות אחר התפתחות המשמע של "בן" כפי שהיא עולה מפרקי הראשית בתורה. בהתחלה, בן הוא פשוט בן. "וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת". בהמשך אנו פוגשים את "לֶבֶן בֶּן מִחֹר", שהוא בעצם בן בתואל בן נחור, והנה בן הוא לא רק הוולד הישיר, ואף בני בנים הריהם בנים. בפרקים הבאים אנו למדים שכל צאצאי יעקב מכונים "בני ישראל" ("עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גֵּיד הַנֶּשֶׁה" בראשית לב לג), וכך מתרחב

⁸ בעברית החדשה משתמשים לצורך זה במילה 'גיל' על פי המקרא בדניאל א י מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כָּגֵלְכֶם, אבל שם אינו מתפרש שאותם ילדים נולדו באותה תקופת זמן של דניאל וחבריו.

המשמע לכל מי ששייך למשפחה מסוימת או לעם מסוים וכך נאמר על בת לוט: "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עֲמִי, הוּא אָבִי בְנֵי עַמּוֹן עַד הַיּוֹם" בראש' יט לח.

וכשם שמי שמוצאו במשפחה מסוימת הוא בן אותה משפחה. כך מי שגדל במקום מסוים הוא בן המקום. במקרא אנו פוגשים את "בני בבל" ו"בני אשור", וכבר עבדו של אברהם מכונה על ידו בן ביתו: "וַהֲנֵה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי" בראש' טו ג.

בתורת החסידות⁹ מקובל לדבר על ממדי העולם, השנה והנפש. כלומר – המקום, הזמן והאדם. בהקשר המילה "בן" שאנו עוסקים בה – ראינו עד כה שהיא משמשת בתחומי האדם והמקום – וכבר בראשית המקרא היא נזכרת גם בתחום הזמן ומציינת את גילויו של אדם: "וַיְהִי נֹחַ בֶּן חָמֶשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד..." (בזכות גיוון המשמע הזה נולדה הבדיחה המוכרת על היהודי שעלה לתורה, נשאל "ראובן בן?" – וענה "בן שישים" וכו').

הנה כי כן, בן הוא לא רק מי שנולד ממישהו, אלא גם מי שיש לו שייכות חזקה אל משהו – בין אם מדובר בעיר, בעם או בשנות החיים. בהרחבה נוספת, ניתן לומר על מי שראוי לו דין מוות כי הוא "בן מוות" (שמואל א כ לא: "כִּי בֶן מָוֶת הוּא"), ועל מי שדינו לספוג מלקות כי הוא בן הכות: "וַתִּהְיֶה אֵם בֶּן חָכֹת הָרָשָׁע – וַתְּפִילֵּן חֶשֶׁפֶט" (דברים כה ב). הצורה בן בחיריק היא חלופה של בן, כמו בשמות יהושע בן נון או בנימין).

וכשם שאפשר להיות בעל זיקה חזקה למקלות או חלילה למוות, כך – ולהבדיל בין פורענות לטוב – ניתן להיות מחויב במצוות ולהיקרא בר מצווה. המילה "בר" היא המילה הארמית הרגילה ל"בן" (החילוף הפונטי של ר' ו-נ' מופיע במקרא למשל בשמו של מלך בבל – "נבוכדנאצר" וגם "נבוכדראצר". ואגב, בצורת הרבים מזדהה הארמית עם העברית והר' הופכת לנ' – ולכן "בר" ועוד "בר" הם בָּנִין. לפיכך, אין לומר "מזל טוב לשני ברי המצווה" אלא "בני המצווה"!).

בנוסף לבר המצווה יש בתלמוד מונחים כמו "בר שליחות" או "בר אכילה", היינו מי שראוי לשליחות או מה שראוי לאכילה, ובעקבות כך אימצה העברית החדשה את הקידומת הארמית "בר" בהוראת היתכנות ויכולת (כהקבלה לסיומת האנגלית able). כך, מה שניתן לביצוע הוא "בר ביעו" – ודיוור שנמצא בהישג יד הוא "בר השגה".

ח כא ר' שמשון ב"ר רפאל הירש¹²: **כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעֻרָיו** 'יצר' מורח על חיצור, באשר הוא יצור לבו של האדם. 'נעורים' – חזרואח חמקורית של חשרש נע"ר: לנענע ולחשליך מעליו, וזו גם משמעות 'נעורים' – צעירים רוצים לחתפתח מתוך עצמם; הם אינם לא צדיקים ולא רשעים, והם עלולים לעשות את הרע, לא מפני שחם מושחתים אלא מפני שחם 'מנערים' מעליהם חן רשמים טובים וחן רשמים רעים, ובשאיפתם לעצמאות 'נערו' את עול חמבוגרים. אך עצמאות זו היא חשורש של חאישיות חמוסרית שלעתיד. ומסכם חרב: יצר לב האדם רע בגלל נעוריו, בשל חוסר חבגרות חפיסית וחרוחנית שלו.

⁹ א"ה: הביטוי "עולם שנה נפש" מופיע בספר יצירה פרק ו משנה א. זו אינה החסידות של הבעל שם טוב והמגיד. זה שייך לספרות הקבלה.

¹⁰ א"ה: ראה הערה לעיל על המילה 'גיל'.

¹¹ א"ה: כך רגילים ללמד, אבל במקומות בודדים מצאנו 'ברי'.

¹² הקטעים על הפרשה מר"ש הירש ז"ל מעובדים ע"י משה אוסי.

והנה בחר חקב"ה את ישראל – לא מפני שהם נכנעים בקלות – אלא לחיפך – דווקא מפני שהוא 'עם קשה עורף'; שכן גלוי וידוע לפנינו, שעתידים הם להתגבר על קשיות העורף ולבחור בדרך הטוב, וקשיות העורף שגילו במדבר תחשל את אופיים לחיות עצמאים במחשבתם ובבחירה החופשית שלהם. ובפירושו לשם 'ל"ד ט': "ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא" – כותב הרב שדווקא משום חיותו קשה עורף ילך ה' בקרבנו, באשר ה' 'מעדיף' עם 'עז פנים' כמו העבריים כדי להוכיח את נפלאות תורתו והנהגתו החינוכית; ורק עם, השואל שאלות מתוך חירות מחשבתית, ולאחר שהשתכנע באמיתותה, יוכל לפרסם את מוצאה האלוהי של התורה בקרב האנושות.

ט יג הר"ש ב"ר רפאל הירש: **אֶת־קִשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעֵגֶן** אין חכרח לומר, שעד כה לא היתה הקשת בענן, ושחיא נתחדשה רק אחרי המבול. וייתכן שהקשת היתה ידועה מני אז, אך הפכה עתה לאות ברית בין ה' לבין האדם. עפ"י זה יתפרש 'נתתי' – **כבר** נתתי את קשתי מימות עולם, ומכאן ואילך היא תהיה לאות ברית. ה' יצר את הקשת הפוכה, כשהיטר פונה אל הארץ, לסמל שהקשת היא אות של שלום (לכן רואים אצל שבטים 'פרימיטיביים' שבשעת כריתת ברית שלום מעניקים קשת הפוכה כסמל להפסקת אש), באשר תמו החיצים משמים (השמים 'רוי' חיצו מטר על הארץ – המבול); ויתרה מזו – דווקא היא תסמל את החיבור בין שמים לארץ, באשר הקשת ארוגה מאור ומים. גוני הקשת מצביעים על השוני והרבגוניות של המין האנושי, ובכך רומז חקב"ה שרבות ומגוונות דרכי האדם, אך ה' לא יגזור עליו כלייה, אלא יחנכו להאיר לקרן לבנה אחת שתאיר לו את דרכו במלוא טהרה. וכולם יחשבו ליבני אור' – אלה המבחינים כאור השמש, ליצד אלה שאור מעומעם של מגורה זורח עליהם.

ט כז הר"ש ב"ר רפאל הירש: **יָפֶתְ אֱלֹהִים לְיִפֶּת וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי־שָׁם** הפועל 'יפת' בא משורש פת"ח שחוראתו: פתיחות לב לקבל השפעה מבחוץ, ומכאן ח'פתי' שאפשר לדבר על לבו ולהשלות אותו בכזב. שלושת בניו של נח מייצגים שלוש אומות עתידיות¹³: שם מייצג את הרוח וקורא כל דבר בשמו ועומד על טיבו של המושג, ועל ברכיו יגדלו אבותינו ויקראו בשם ה'; כנגדו חם – שיא של חום וחושניות לוחטת, וממנו יצאו אומות שחיצר שולט בחן, ולכן יקפחו חרות ועצמאות, כמו מצרים וכוש, וסופן לחיות עבדים. יפת עומד בתווך – מייצג את נקודת המפגש של הרוח עם החושניות, חיבור של הנפש עם הרגשת חלב; ה' יפתח ('יפת') את חלבבות ליפת – היא תרבות יון – וישפיע על לב האדם בכוחות חיובי ובערכי האומנות כמו השירה והמוסיקה, בנוסף לתחום התרבות והרוח שיפיצו בעולם. תחילה תשלים יון את שליחותה בהקניית תרבות לעמים, ורק אח"כ יישכן באהלי שם' – משם ועבר ילמדו לעשות את ביתם מעון לשכינה וממנו ילמדו לתקן את חייהם, ואז תשוב השכינה לשכון באהליהם.

יג-יד ומצרים ילד את-לודים ואת-ענמים ואת-להבים ואת-נפתחים: [יד] ואת-פתרסים ואת-כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת-כפתרים: הערת אליהו בהגיגים¹⁴: הפסוק מביא את הולדת העמים של מצרים: התיבה כפתרים מוסבת על "ילד", ומוכח על ידי ההפסק אחרי "פלשתים".

¹³ השימוש במליה 'עתיד' אינו נראה נכון, אין צורך להוסיף תואר לתואר.

¹⁴ <http://www.hagigim.com/phpBB3/viewtopic.php?f=10&t=305&sid=f04a09c11a8>

לולי ההפסק היינו מבינים כי פלשתים מוסב על "יצאו משם". בבראשית רבה (לז) מפרש שהחליפו ביניהם הפתרסים והכסלחים נשים, אך אין זה מוכרח מן הטעמים. כי "אשר יצאו משם" יכול להיות מוסב רק על כסלחים, בגלל ההפסק (גרש) אחרי פתָרָסִים. ע"כ דברי אליהוא.

המפסיק הגדול בפס' יד הוא הטיפחא במילה פְּלִשְׁתִּים. רשימת בני מצרים הממשיכה כאן היא פתרוסים, כסלוחים וכפתורים. במאמר מוסגר מצוין שהפלשתים יצאו משם, האם הם יצאו מהפתרוסים או מהכסלוחים או משניהם גם יחד?

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת נח פרשה לז

אמר ר' אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין אוטליסין [=שווקים], היו אילו מגנבין נשותיהם שלאילו ואילו מגנבין נשותיהן שלאילו, מה יצא מהם, פלשתים וכפתורים, פלשתים גיבורים, כפתורים ננסין.

המדרש מפרש שגם הכפתורים יצאו משתי האומות בתחילת הפסוק. כלומר שתי האומות פתרוס וכסלוח יצרו ע"י תערובת שתי אומות חדשות פלשת וכפתור.

כאמור לפי פיסוק הטעמים בפתָרִים בן של מצרים. והפלשתים יצאו מפתרוס או מכסלוח או משניהם.

הפסוק לפי חלוקת הטעמים מתחלק: [וְאֶת־פְּתָרָסִים וְאֶת־כְּסָלְחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים] [וְאֶת־כְּפָתָרִים:].

החלק הראשון מתחלק: [[וְאֶת־פְּתָרָסִים וְאֶת־כְּסָלְחִים] [אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִשָּׁם] פְּלִשְׁתִּים].

השם פתרוס מופיע במקומות נוספים במקרא וכולם בקשר למצרים.

1. ספר ישעיהו פרק יא פסוק יא: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדָנִי | שְׁנֵית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שָׂאֵר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשְׁאַר מֵאֲשׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפְתָּרוֹס וּמִפּוֹשׁ וּמִעֵילָם וּמִשְׁנַעַל וּמִחֲמַת וּמֵאֵי הַיָּם:

2. ספר ירמיהו פרק מד פסוק א: הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אֵל כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַיֹּשְׁבִים בְּמִגְדֹל וּבְתַחֲפֻנְחָס וּבְנֹף וּבְאֶרֶץ פְּתָרוֹס לֵאמֹר:

3. ירמיהו מד טו: וַיַּעֲנוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּדְעִים כִּי־מִקְטָרוֹת נְשִׂיהֶם לֹאלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל־הַנָּשִׁים הַעֲמֻדֹת קָהָל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בְּפִתְרוֹס לֵאמֹר:

4. ספר יחזקאל פרק כט פסוק יד: וְשִׁבְתִּי אֶת־שְׁבוֹת מִצְרַיִם וְהִשְׁבַּתִּי אֹתָם אֶרֶץ פְּתָרוֹס עַל־אֶרֶץ מְבוֹרָתָם וְהָיוּ שָׁם מִמְלָכָה שְׁפֹלָה:

5. ספר יחזקאל פרק ל פסוק יד: וְהִשְׁמַתִּי אֶת־פְּתָרוֹס וְנִתְּתִי אֵשׁ בָּעֵצַ וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בָּנָא:

חיבטים לשוניים תחלים קיא-קיב

דקדוקי קריאה

קי

ג וְאֶת־כְּפָתָרִים: כאן עם וי"ו, וכן בקיא פס' ג במזמור הבא קיא פס' ט אֶת־כְּפָתָרִים בלי וי"ו.

י חֲכָמָה: בח"ת קמץ קטן

קיא

הַמְזֻמָּרִים קִיא-קִיב הֵם צִמְד מְזֻמָּרִים עַל סֵדֶר אֱלֹ"ף בִּי"ת, בְּכָל פֶּסוּק שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. בְּשֵׁנִי הַפֶּסוּקִים הָאֲחֵרִים שְׁלוֹשׁ אוֹתִיּוֹת. הַמְזֻמָּר הָרִאשׁוֹן קִיא מֵתָאֵר אֶת גְּדֻלּוֹת הַקֶּבֶ"ה, וְהַשֵּׁנִי מֵתָאֵר אֶת שְׁבָחִי יְרָא ה'.

הַקְדַּמַּת הַרְדִּ"ק: זֶה הַמְזֻמָּר נֹאמֵר בְּאֱלֹ"ף בִּי"ת, שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בַּפֶּסוּק אֶחָד, וּבְשֵׁנִים פֶּסוּקִים הָאֲחֵרִים שְׁלֹשׁ שֵׁלֶשׁ, כִּי הַמְזֻמָּר קֶצֶר; וְהוּא מְזֻמָּר נִכְבָּד, יִדְבַּר בּוֹ לְהַתְּבוֹנֵן בְּמַעֲשֵׂי הָאֵל וּלְזִכּוֹר תְּמִיד נִפְלְאוֹתָיו; וְאֵמֵר בּוֹ לְהַתְּעַסֵּק בִּירְאַת הָאֵל וּבַחֲכָמָה. וְכָל מְזֻמָּר שֶׁנֹּאמֵר בְּאֱלֹ"ף בִּי"ת, נִרְאֶה כִּי לִפִּי גְדֻלּוֹ וְהַדְּבָרִים הַנִּכְבָּדִים שֶׁנֹּאמְרִים בּוֹ נֹאמֵר כֵּן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

הַקְדַּמַּת הַרְדִּ"מ הַמֵּאִירִי: כּוֹוֶנֶת הַמְזֻמָּר - לְתַקּוּעַ אֲמוּנַת הָאֵל בְּלִבָּבוֹת בְּאֲמוּנַת חֲדוּשׁ הָעוֹלָם וּשְׁנֵי הַטְּבָעִים לְרִצּוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְהַשְׁגָּחָתוֹ עַל עַם סְגוּלָתוֹ בַּפֶּרֶט, וְשֹׁלָא נִתְיָאֵשׁ מִן הַגְּאוּלָּה לְסִיבַת אוֹרֵךְ הַגְּלוּת; כִּי רִאשִׁית אוֹהֲבֵי הַיֵּינוּ, וְאֵת אֲחֵרִים אֲנַחְנוּ.

א **אוֹרְהָ ה'** אִפְשָׁר לִפְרֹשׁ עֲתִיד, אֲנִי עוֹמֵד לְהוֹדוֹת אֶת¹⁵ ה' בְּפָנֵי הַצִּיּוֹר, וְהַהוּדִיָּה הִיא הַמִּשְׁךְ הַמְזֻמָּר. מִסְתַּבֵּר יוֹתֵר שְׁאִין כָּאֵן עֲתִיד אֵלָּא הוֹרָאָתוֹ הִיא שְׁתִּמִּיד אֲנִי מוֹדָה אוֹתוֹ.

בְּכָל-לִבִּי רַדִּ"ק: כְּלוֹמֵר: בְּכָל כּוֹנֶת לִבִּי.

ר' מִנְחֵם הַמֵּאִירִי: רִמּוֹ אֵל שְׁתֵּי לִבָּבוֹת: יֵצֶר הַטּוֹב וַיֵּצֶר הָרָע. רּוֹצֵה לֹאמֵר, שְׁאֵף הַכַּחֲסוּת הַגּוֹפְנִיּוֹת אֲנִי מִכְנִיעַ לְעִבּוּדַת הָאֵל, וְשֹׁלָא לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, רַק כְּפִי הַצּוֹרֵךְ הַהִכְרָחִי לְהַעֲמִיד הַכַּחֲסוּת הַנִּפְשִׁיּוֹת בְּתַכּוּנָתָם הַטּוֹבָה, עַד שֶׁתִּגִּיעַ הַנֶּפֶשׁ לְשִׁלְיֻמוֹת.

בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל וְעֵדָה: רַאבִּ"ע: בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל - בְּסִתֵּר; וְעֵדָה - בְּגִלּוֹי.

רַדִּ"ק: בְּעֵצַת יִשְׂרָאֵל, וְהֵם יִשְׂרָאֵל, כִּמּוֹ "תְּמוֹת נִפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל" (בַּמ' כג'), כִּי הֵם יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲשֵׂיהֶם עַל פִּי הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם הָאֵל. וְעֵדָה - כִּמּוֹ 'וְעֵדָה', וּבִי"ת בְּסוֹד - בְּמִקּוֹם שֵׁנִים; כְּלוֹמֵר: בְּעֵצַת יִשְׂרָאֵל וּבְעֵדָתָם אוֹדְנוּ, כִּי כֻלָּם יִסְכִּימוּ עִמִּי.

ר' מִנְחֵם הַמֵּאִירִי: וְסוֹד יִשְׂרָאֵל - רּוֹמֵז אֵל הַפְּנוּת הַמוֹשְׁכָּלוֹת בְּמִצִּיאוֹת הָאֵל וְאֲחֵדוּתוֹ, וְהַסְתָּלֵק כָּל גִּשְׁמוֹת וְכָל רַבּוֹי מִמֶּנּוּ. וְסוֹד עֵדָה - רּוֹמֵז אֵל הַדְּבָרִים הַנִּמְסָרִים דְּרִיךְ קִבְלָה לִיחִידִים כֹּאשֶׁר לְכָל שָׂאֵר הַהֶמּוֹן, כַּחֲדוּשׁ הָעוֹלָם וּשְׁנֵי הַטְּבָעִים וְאֲמוּנַת הַשְׁגָּחָתוֹ וְגִמּוּל וְעוֹנֶשׁ.

ר' יִשְׁעִי מֵטְרָאנִי: בְּסוֹד - בְּקִיבוּץ, כִּמּוֹ "בְּסוֹד מִשְׁחָקִים" (יִר' טו, יז).

הַרְבֵּי מַלְבִּי"ם: **בֵּין בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם בְּעָלֵי הַבִּינָה הַמְּבִינִים דְּרִכֵּי ה' וְעֵינֵי הָאֱלֹהוֹת וְסוֹדוֹתָיו, וּבֵין בְּתוֹךְ הָעֵדָה הֵם כָּל הַהֶמּוֹן הַנוֹעֲדִים לְשִׁמּוּעַ אֶת דְּבָרֵי.**

ב **גְּדֻלִּים מַעֲשֵׂי ה' יִדְרוּשִׁים לְכָל-חִפְצֵיהֶם:** לִפְנֵינוּ אוֹתִיּוֹת ג-ד.

רַאבִּ"ע: אֵמֵר רַבִּי מֵרִינוֹס (רַקְמָה ע' רִלָּה), כִּי **חִפְצֵיהֶם** - עַל מִשְׁקַל 'זְקָנִיהֶם'. וְהַטָּעַם, שִׁימְצָא בָהֶם הַדּוֹרֵשׁ כָּל חִפְצֵי שִׁידְרוּשׁ; כִּמּוֹ "וְכָל חִפְצֵים לֹא יִשּׁוּ בָהּ" (מִש' ח, יא).

רַדִּ"ק: גְּדֻלִּים מַעֲשֵׂי הָאֵל שֶׁעָשָׂה בְּנִבְרָאִים; וְאֵע"פ שֶׁהֵם גְּדֻלִּים, הֵם דְּרוּשִׁים לְכָל חִפְצֵיהֶם, כְּלוֹמֵר: לְכָל מִי שֶׁיִּחְפֹּץ לְהַתְּבוֹנֵן בָּהֶם וְדוֹרֵשׁ אוֹתָם, הֵם דְּרוּשִׁים וְנִמְצָאִים לוֹ; וְחִפְצֵיהֶם - תֹּאֵר מִן 'חִפְצֵי', 'חִפְצֵים', כִּמּוֹ 'זְקָן', 'זְקָנִים', 'זְקָנִיהֶם'.

הַרְבֵּי מַלְבִּי"ם: **שֶׁלְכָל מַעֲשֵׂה יֵשׁ חִפְצֵי, רִ"ל יֵשׁ תְּכֵלִית אֲשֶׁר יִכּוּן אֱלֹהֵי הָעוֹשֶׂה בְּמַעֲשָׂהוּ וְאֱלֹהֵי יִכּוּן אֶת מַעֲשָׂיו, כִּמּוֹ חִפְצֵי הַבֵּית הוּא לְשִׁבְתָּ בּוֹ, חִפְצֵי הַכֶּסֶּא לְשִׁבְתָּ עָלָיו, חִפְצֵי הָאֵהָל לְשִׁבְתָּ תַּחְתּוֹ וְכוּמָה, אוֹלָם ה' שֶׁלֹּא בִּרְאָה אֶת הַבְּרִיאָה לְצִרְכּוֹ, הַחִפְצֵי שֶׁל הַמַּעֲשֵׂה**

¹⁵ הַשִּׁמּוּשׁ הָרַגִּיל הוּא עִם אוֹת יִחַס לִמְ"ד, אֲבָל יֵשׁ גַּם יוֹדוֹךְ וְעוֹד.

אינו לצרכו, רק לצורך המעשה עצמה, שהתכלית רצוף במעשה עצמה, והוא חפץ של המעשה שיפיק את תכליתו, ויש שחק אחד טבעי יכון לתכליתם שונים, כמו כח ההתפשטות ששם ה' באויר, בו יש חפצים שונים, שעל ידו יעלו האדים, ישבו הרוחות, יפיחו הצמחים, וכדומה, ועל זה אמר שמעשי ה' הם דרושים לכל חפציהם, שכל החפצים והתכליות שלהם דרושים מהם ונמצאים בהם.

ד זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה': נביא בזה קטע מדברינו בתהלים קה ח פסוק זה מתהילים (קה ח זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור): מתאים להיות בפסוקי זכרונות הנאמרים במוסף ראש השנה. כמו ששנינו במשנה במסכת ראש השנה פרק ד משנה ו אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות. כלומר מזכירין בברכות מוסף ראש השנה עשרה פסוקים מהמקרא לפי הסדר, שלושה מהתורה שלושה מהכתובים ושלושה מהנביאים, ומסיימים בפסוק מהתורה. בכל ברכה מזכירים פסוקים מעניין הברכה. מלכיות – פסוקים מעניין מלכות ה' בעולם; זכרונות – הכל לזכרון לפניו; שופרות – תקיעה לפני ה' או שהוא תוקע בשופר.

במחזורי אשכנז וספרד שלושת פסוקי זכרונות הם: שנים מתהלים קיא

1. [ד] זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה':
 2. [ה] טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו:
 3. השלישי מתהלים קו מה ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו:
- בסדר התפילה של הרמב"ם וכן נוסח תימן שני הפסוקים הראשונים נאמרים ברציפות כפסוק אחד, הפסוק השני הוא ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו: והשלישי: זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור:

בנוסח אשכנז ה'תקיעות" כלומר פיוטי ברכות התקיעה באו להחליף את הברכות עצמן, משולבים בהם הפסוקים, וחתימות הברכות. מאוחר יותר המשיכו לומר את הברכות כמו בתפילה בלחש, והוסיפו את הפיוטים. לאחרונה בהרבה קהילות חדלו לומר בכלל את הפיוטים האלה. בקהילות אשכנז מערב הותיקות והמתחדשות שוב אומרים את התקיעות. לפניכם קטעים מהתקיעות הנהוגות ממחזור ראש השנה של ד"ר דניאל גולדשמיד.

ביום השני אחרי תקיעתא עם פסוק מזכרונות מהתורה ממשיכים בפסוק מהכתובים

32 עזרתך אז בפעל / עזרנו בלא פעל / הלא לנפלאותיה / תעש זכרון:

פסוק בדברי קדש. זכר עשה לנפלאותיו. חנון ורחום ה':
ונאמר. טרף נתן ליראיו. יזכר לעולם בריתו: (תהלי קיא ד"ח)

שני הפסוקים משמשים כאחד אע"פ שבין הראשון לשני כתוב "ונאמר".

אחרי פיוט עם פסוק מהנביאים ופסוק מהתורה

קדם בנותה לדורות / [נמתה] אין בהם חפץ / חלפתם ואבדתם / מהיות לזכרון:
קחתה דור מאלף / אמריה הנחלתם / למענם בכל דור / חקת לזכרון:

פסוק בדברי קדש. זכר לעולם בריתו. דבר צוה לאלף דור: (תהלי קה ח)
וזה הפסוק שאנו עוסקים בו עתה.

ועתה הפסוק השלישי (אחרי הפסוק מהנביאים והפסוק מהתורה משולבים בפיוט)

תעבת מאז / עדת כל לאמים / חשקתנו מהם / עדות לזכרון:
תמור כסף נמאס / דור נשכח חקת / קננו שנית / כי שכחנו מזכרון:

פסוק בדברי קדש. זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתה.
הר-ציון זה שכנת בו: (תהלי עד ב)

כאן אין משבחים את ה' על הזכרון, אלא מבקשים ממנו לזכור את עם ישראל. הפסוקים מתאימים לתוכן הפיוט. במקום הפסוק ויזכר להם בריתו... מופיע כאן פסוק זה, כי הוא משתלב עם לשון הפיוט. ר' ברוך אפשטיין בעל תורה תמימה עורר בספרו מקור ברוך כרך ג' החל מעמ' 1404 על עניין זה נביא קטעים מדבריו.

וזה פליאה נמרצה, שאין זכירה שבפסוק זה מאותו ענין ומאותה הוראה ומאותו המובן של יתר הזכירות מכל הפסוקים המובאים בתפלה זו והשייכות לענין התפלה, כי כולן הן מהוראה וממובן „העלות על הלב או על הרעיון” ומענין הזכירה שאמר יוסף אל שר המשקים והזכרתני אל פרעה (ס"פ וישב); את חמאי אני מזכיר (ר"פ מקץ); מוכרת עון (פ' נשא); באת אלי להזכיר את עוני (מ"א, י"ז); הזכירו לגוים (ירמיה, ד'), זהרבה כהנה; ומה יצא שם „מזכיר” (ש"ב, ח' ט"ז), שענינו „שר כפרי הזכרונות למלך”;

אבל הזכירה מן „זכר עשה לנפלאותיו” ענין אחר הוא, ממובן אחר, מהוראה אחרת ומתניין אחר כלל! והוא ממובן עדות ושמירה בלב, כמו אבד זכרם (תהלים, ט'), לזכר עולם (שם, קי"ב), וזכרם לא יסוף מורעם (אסתר, ט'), והוא מה שקורים „מצבת זכרון” „שם עולם”;

ולכן לדעתי – בא הפסוק הזה לתפלה זו בטעות, ובא תחת הפסוק בתהלים (ק"ה ח'), זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור, וזכירה זו מכוונת ממש לתכונת יתר הזכירות שבתפלה זו, כמו שבארנו;

בכלל דבריו הוא צודק לפי הכלל של ד"ר גולדשמיד במבוא שכמה פסוקים רצופים נחשבים פסוק אחד, כמו ארבעת הפסוקים של „מלך הכבוד” בסוף מזמור כד שנמנים פסוק אחד. לעניין פקפוקו אם הפסוק זכר עשה מתאים לזכרונות, הרי מסתבר שאין להחמיר בזה, אבל יתכן מאוד שראוי למדקדק במעשיו להוסיף פסוק זה לפסוקי הזכרונות¹⁶. ע"כ מגליון קה. רש"י: קבע לישראל שבתות ומועדים ומלות, שכתב זהם „וזכרת כי עבד היית במצרים” (דב' טז, יב), לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להלדיקם.

חנון ורחום ה': ברוב המקומות רחום לפני חנון. ראב"ע: הטעם: בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים, שהוא חנון ורחום - לחנון הצועקים אליו; כמו „ושמעתי כי חנון אני” (שם' כב, כו). רד"ק: ויש לפרש זכר עשה - כי בנפלאות שעשה עמהם בכל דור ודור, עושה זכר לנפלאותיו הראשונים שעשה עמהם במצרים, שאדם זוכר אותם על אלה הנפלאות.

ה **טָרַף נָתַן לִירָאִי יִזְכָּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ:** ראב"ע: דְּבַר „ויוצלו את מצרים” (שם' יב, לו); כמו „הטריפני” (מש' ל, ח). טעם **יזכור לעולם בריתו** - הוא ברית בין הבתרים; ושם כתוב „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול” (בר' טו, יד).

¹⁶ לא הגעתי להוראה ואינני מורה, מי שרוצה יכול לשאול בדעת רבותיו או להשאיר במנהגו הקודם. שיקול נוסף הוא שפסוקי זכרונות בכתובים הם רק שלושה בניגוד לפסוקי מלכיות ושופרות.

ו **כַּחַם מַעֲשֵׂיוֹ הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם**: גם מי שאינו מכיר מקרא זה מהתהלים, מכירו מהדרשה של רש"י בפתחת פירושו לתורה. אמר רבי יצחק (תנ"ב¹⁷ בראשית יא): לא היה צריך להתחיל את התורה בללא מ"החדש הזה לכם" (שם' יב,ב), שהיא מלוא ראשונה שנלכטו ישראל, ומה טעם פתח ב**בראשית**? משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תה' קיא,ו); שאם יאמרו אומות העולם לישראל: לטטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, אומרים להם: כל הארץ של הקדוש ברוך הוא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו (ראה יר' כז,ה), בראנו נתנה להם, ובראנו נטלה מהם ונתנה לנו. רש"י כאן: כשנתן להם נחלת גוים, אז הודיעם כחו וגבורתו. ומדרכ תנחומא (ראה תנ"ב בראשית יא): כתב לישראל מעשה בראשית – להודיעם שהארץ שלו, וזידו להוסיף זה כל מי שירצה: לעקור אילו ולהוסיף אחרים; שלא יוכלו האומות לומר לישראל: גזלנים אתם, שכבשתם ארץ שבעת גוים. ראב"ע: הטעם, שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה, וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו, לתת להם – בדרך "כי לא באתם עד עתה" (דב' יב,ט); וכתוב "כמעשה ארץ מצרים... וכמעשה ארץ כנען" (וי' יח,ג), ושם כתוב "את משפטי תעשו" (שם, ד). והנה פירש כח מעשיו:

ז **מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נְאֻמִּים כָּל־פְּקוּדָיו**: רד"ק: מה שעשה במלחמת הגוים וגרשם מארצם, לא תאמרו כי עול היה, אבל אמת ומשפט היה; אמת, שקיים דברו שאמר לאברהם אבינו (ראה בר' טו, יח-כ), ומשפט, כי לא היה בדין שישבו בה עוד מפני מעשיהם הרעים, כמו שאמר "כי לא שלם עון האמורי עד הנה" (שם, טז); מלמד, שבעונם גרשם מארצם. והארץ ההיא היא "אדמת הקדש" (זכ' ב,טז), ולא יתכן שישכנו בה עושי התועבות ההם; וכן אמר "אלהי נכר הארץ" (דב' לא,טז); וכן אמר "כי ברשעת הגוים האלה ח' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר..." (דב' ט,ה); הנה אמת ומשפט. נאמנים כל פקודיו – ולא זו בלבד אלא כל פקודיו נאמנים, אין בהם עולה.

ח **סְמוּכִים לְעֵד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֵמֶת וַיֵּשֶׁר**: כאן ממשיך לשבח את התורה שהחל בה בפסוק הקודם.

רש"י: **סְמוּכִים** הם "פקודיו" על סמך עז, מחוזקים צעונקים ואזהרות, והפרסות קבועות בו זו על זו כסדר ולדרכו; וזהו שאמר שלמה: "שוקיו עמודי שש" וגו' (שה"ש ה,טו; ראה שה"ר ה,יד). רש"י רומז כאן למבואר בתלמוד שאפשר לדרוש דינים מסמיכות המקראות, לדעת רבי יהודה דורשים מסמיכות רק אם מוכח שיש קשר בין הפסוקים הסמוכים, או שיש בהם ייתור לשון. תלמוד בבלי יבמות ד א ואמר רבי אלעזר: סמוכים מן התורה מניין? שנאמר: **סְמוּכִים לְעֵד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בְּאֵמֶת וַיֵּשֶׁר**.

מזמור קיב

כמו שהקדמנו מזמור זה דומה במבנהו לקודמו. רד"ק: גם זה המזמור באל"ף ביי"ת, שתי אותיות בפסוק, ובשנים פסוקים האחרונים שלש – שלש; גם הוא מזמור נכבד, מספר על מדות האדם הישר אשר גמולו מהאל שלם בזה ובבא.

תִּלְלוּ יְהוָה פֶּ אֲשֶׁר־אִישׁ יִרְא אֶת־ה' בְּמִצּוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד:

¹⁷ תנחומא מהדורת בובר, כיון שמהדורת תנחומא זו לו הייתה ידועה היו בעלי דמיון שיחסו דרשה זו לאביו של רש"י... גם בזהר מובאת שאלה זו בשם רבי יצחק, אבל התשובה שם שונה.

ראב"ע: ששמר נפשו ממצות 'לא תעשה', לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון, רק בעבור יראתו מהשם. **במצותיו חפץ מאד** - הם מצות 'עשה'. וטעם **מאד** - כי בכל מאדו יעשה.

רד"ק: ואמרו רבותינו ז"ל (ע"ז יט, א): **במצותיו חפץ מאד** - ולא בשכר מצותיו; כלומר, שאינו עושה על מנת לקבל פרס. וזה האיש ראוי לומר עליו 'אשריו'. ובדרש (שו"ט קיב, ב): **במצותיו חפץ מאד** - זה אברהם; אמר לו הקדוש ברוך הוא: "לך לך מארעך" (בר' יב, א) - מיד "ויקח אברם את שרי אשתו" (שם, ה). אמר לו: "המול" (בר' יז, ג) - "בעצם היום הזה נמול אברהם" (שם, כו); "קח נא את בנך" וגו' (בר' כב, ב) - מיד "וישכם אברהם בבקר" (שם, ג).

ב גִּבּוֹר בְּאַרְץ יִהְיֶה זִרְעוֹ דּוֹר יִשְׂרָאֵל יִבְרָךְ: ראב"ע: חסר כ"ף, כמו "ועיר פרא" (איוב יא, יב); והטעם: כגבור נודע בדורו, כן יחיה זרעו. **דור ישרים** - הוא האב והבן. רד"ק: ובעבור מעשיו הטובים ישלם האל גם לבניו אחריו, וזרעו יחיה גבור בארץ - שבני אדם ייראוהו ויכבדוהו כמו שייראו בני אדם מן הגבור. ורבותינו ז"ל (עדויות ב, ט) פרשו, שיהיו בניו בעלי כח, כי זה מפרכת האדם בעולם הזה; ואמרו (שם): בחמשה דברים אב זוכה לבניו: בכח, בעושר, בנוי, בחכמה ובשנים; ואמרו: בכח - שנאמר: **גבור בארץ יחיה זרעו**. **דור ישרים יברך** - האב והבן; והוא דור, ברכם האל בתוספת טובה. והדרש שמפרש הפסוק של מעלה מזה באברהם, מפרש זה הפסוק ביעקב; ואמרו: **גבור בארץ יחיה זרעו** - ביעקב, ומהו גבורתו? "וישר אל מלאך ויכל" (הו' יב, ה); **דור ישרים יבורך** - אלו השבטים.

ג הוֹן־וְעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצַדִּיקָתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד: המחצית השנייה של הפסוק מופיעה בפס' ג גם במזמור הקודם. רד"ק: **הון ועושר בביתו** - לו ולבניו בעולם הזה, וצדקתו עומדת לעד - לעולם הבא; ויש מפרשים: לעולם הזה, ופירוש לעד - לבניו ולבניו בניו עד עולם.

ד זָכַח בַּחֲשָׁךְ אֹר לִישָׁרִים חֲנוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק: גם כאן יש הקבלה עם המזמור הקודם: **חֲנוּן וְרַחוּם ה'**: לפי ראב"ע ורד"ק גם **חֲנוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק** מוסב על הקב"ה. רש"י: **זרח בחשך אור** - כמו 'הזריח'. ומדכסו (ראה שו"ט נא, א): הוא עלמנו, כזיכול, נעסה להם אור; כמו "ה' אורי וישעיי" (תה' כז, א). ראב"ע: הצרות דומות לחשך, כמו "העם ההולכים בחשך" ¹⁸ (יש' ט, א), והישועה - לאור; על כן: "כי אשב בחשך ה' אור לי" (מי' ז, ח). והנה בבא הצרות על כל העולם - יזרח אור לישרים, והוא השם, שהוא חנון ורחום וצדיק. או יהיה אור מושך אחר עמו, כאילו הוא אור חנון.

ה טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמְלִיָּה וְכָל־לֵב דִּבְרָיו בְּמִשְׁפָּט: רש"י: **סחונן** לזים ומלוה להם, ואינו מדקדק לומר: אין יכולת צדי; ואת דבריו הלכיים לו, כמו מאכל ומסכה וכסות, מכלכל במשפט ומדה, וחם על נכסיו. **יכלכל דבריו** - מנהיג חפציו (ראה חולין פד, ב).

¹⁸ ממקרא זה גופו רואים שהישועה היא אור: העם ההולכים בחשך ראו אור גדול ישיבי בארץ צלמנות אור נגה עליהם:

ראב"ע: טוב - כמו הפוך: איש טוב; כמו "כל רבים עמים" (תה' פט, נא), כי הכל נכון בלשונינו. או טעמו: מה טוב (ע"פ תה' קלג, א); וככה הוא: טוב הוא איש שהוא חונן. ואמר חונן - ללכת אחרי השם, שהוא "חונן" (לעיל, ד). ומלת יכלכל - כפול, כמו "וכל בשליש" (יש' מ, יב). במשפט - כאשר הוא ראוי לעשות. ויש אומרים, כי יכלכל - כמו "יכלכל מחלהו" (מש' יח, יד).

ו כִּי-לְעוֹלָם לֹא-יָמוּט לִזְכָּר עוֹלָם יְהִיָּה צְדִיק: רד"ק: כי לעולם יעמד ממונו בידו ויהיה בריא בגופו. לזכר עולם יהיה צדיק - כי לעולם, אפילו לאחר מותו, יזכר לטובה.

ז מִשְׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בְּטַח בָּהּ: רד"ק: הפך הרשע, שנאמר בו "קול פחדים באזניו" (איוב טו, כא); אבל הצדיק לא יירא שישמע שמועה רעה מבניו או מקרוביו שהם במדינה אחרת, או אם ישמע שיבואו עליו אויבים לא יירא, כי לבו נכון ובטוח בה'; ולא יבטח בעשרו וברב חילו וברוב אוהבים וקרובים, אלא בה' לבדו ישים בטחונו.

ח סִמּוֹךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר-יִרְאֶה בְּצַרְיוֹ: רד"ק: לבו סמוך ונשען בה', לפיכך לא יירא מאדם, והולך ובטח באל. עד אשר יראה בצריו הרע שירצה לראות בהם; וכן "ובאויבי ראתה עיני" (תה' נד, ט) - ראתה בהם מה שרצית.

תן לחכם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): www.ladaat.net/gilionot.php

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺